

PRIKAZI I OCJENE

Martina Hranj

*Varaždinska prezimena:
Pregled mijena prezimenskoga sustava i onomastička
raščlamba – od prve pojave prezimena u Varaždinu
do kraja 20. stoljeća*

Varaždin: Hrvatsko društvo za pripovijedanje Logos, 2024., XII + 346 str.

Monografija *Varaždinska prezimena: Pregled mijena prezimenskoga sustava i onomastička raščlamba – od prve pojave prezimena u Varaždinu do kraja 20. stoljeća* plod je dugogodišnjega znanstvenoga istraživanja Martine Hranj. Zanimanje za to kako se ljudi imenuju, i to upravo u njezinu gradu Varaždinu, autorica je godinama razvijala, stoga ne čudi da je, obranivši diplomski rad *Osobna imena u Varaždinu sredinom 19. i krajem 20. stoljeća* 2005. godine, i na doktorskom studiju hrvatske kulture najviše pozornosti posvetila upravo antroponimiji. Ova knjiga, utemeljena na doktorskom radu obranjenom 2020. godine pod mentorstvom prof. dr. sc. Anđele Frančić (ali i dopunjena i dorađena u međuvremenu), obseže 360-ak stranica, formalno je podijeljena na šesnaest poglavlja, a objavilo ju je Hrvatsko društvo za pripovijedanje Logos 2024. godine.

Uvodnom cjelinom, koja obuhvaća prva tri poglavlja, autorica stvara temelje nužne za praćenje i razumijevanje sadržaja; time svim zainteresiranim čitateljima, pa i onima minimalno upućenima u antroponimiju i antroponomastiku, otvara vrata u svijet varaždinskih prezimena. Argumentirajući najprije izbor teme istraživanja i ističući njezinu relevantnost zbog nedovoljne istraženosti i interpretacije varaždinskih, ali i hrvatskih prezimena općenito, zatim definirajući varaždinska prezimena, skicirajući metodologiju istraživanja uvjetovanu ciljevima i strukturu prikaza rezultata, te naposljetku podrobno opisujući korpus istraživanja i izvore, autorica čitatelju sažeto predstavlja početke svojega istraživanja. U drugom poglavlju, teorijskoga karaktera, opisane su značajke prezimena kao antroponimijske kategorije, sažeto je prikazana pojava i ustaljivanje prezimena na hrvatskom području, i to u europskom kontekstu, a istaknuvši činjenicu da su prezimena na području Austro-Ugarske Monarhije zakonom propisana Jozefinskim patentom iz 1780. godine, autorica se osvrnula i na status prezimena u različitim inačicama *Zakona o osobnom imenu* u suvremenoj Hrvatskoj. Konačno, trećim poglavljem, posvećenim povijesti grada Varaždina, autorica se poslužila kako bi temu kontekstualizirala i iz geografsko-povijesne perspektive. Donose se u njemu – poput toponomastičke digresije – i interpretacije ojkonima *Varaždin* te pregledni prikaz

pojavnosti toga zemljopisnoga imena u proučenim povijesnim vrelima. Autorica upozorava i na činjenicu da su prezimena činjenicom mjesnoga govora u kojem su nastala te hrvatskoga standardnoga jezika, čijemu se sustavu prilagođavaju. Te tvrdnje potkrepljuje primjerima iz ekscerpirane građe koji svjedoče o čuvanju značajki varaždinske kajkavštine (npr. grafem <e> predstavlja fonem nastao od ishodišnih *ə* i *ě* – *Czvetkovicz, Kukecz, Vrabcz*; potvrđeni su protetski suglasnici – *Iagatic, Vugrinchics*; potvrđena je depalatalizacija fonema *ʃ* – *Boszil, Klučar...*), kao i primjerima prezimena nastalih od posuđenica u varaždinskom govoru, uglavnom iz njemačkoga i mađarskoga jezika, koji zrcale kulturne, dakle i jezične dodire (npr. prezimena *Cimerman, Jagar, Pintarich, Szabol, Sakač, Shneider, Snidar, Sostarich, Tišlar, Veber*).

Središnji dio monografije donosi detaljne i precizne antroponomastičke analize raspoređene u četiri poglavlja. U četvrtom poglavlju autorica klasifikacijom konkretnih primjera antroponimijskih formula ekscerpiranih iz dvaju objavljenih vrela dokazuje složenost i nesustavnost imenovanja u ranom i razvijenom srednjem vijeku. U zasebnim su potpoglavljima grupirani i tablično prikazani, a zatim i interpretirani i komentirani primjeri jednake strukture dvoimenske formule, sastavljene od osobnoga imena i pridjevka, koji može biti jednorječni (npr. *Simon Waradiensis*), dvorječni (npr. *Hostorman filius Nicolai*), trorječni (npr. *Osualdus ciuis ciuitatis Warosdiensis*) i višerječni (npr. *Johannes filius condam Gregorii Woyn de Kopolna*). Kako bi posebno istaknula da se i u antroponimijskim formulama žena zrcali njihov status u patrijarhalnom društvu, Martina Hranj izdvojila ih je, opravdano, u zasebno potpoglavlje (npr. *Elisabeth, relicta Urbani Brwsich*). Fokusirajući se na vrelo iz 15. stoljeća, autorica utvrđuje da je tomu razdoblju svojstveno pojednostavnjivanje antroponimijske formule, a te tvrdnje potkrepljuje antroponimijskim formulama tvorenim od osobnoga imena i pridjevka, odnosno prezimena u nastajanju (dakle, svedenima na dvije sastavnice).

Imenovanje građana u Varaždinu 1520. godine tema je petoga poglavlja. Autorica analizira najstariji popis 310 građana, sačuvan u dokumentima markgrofa Jurja Brandenburškoga. Uz to što sadržava antroponimijske podatke, popis je vrelo izvanjezičnih – povijesnih, društvenih i ekonomsko-gospodarskih informacija o društvenom statusu i zanimanjima popisanih stanovnika, o napućenosti unutarnjega i vanjskoga dijela grada po četvrtima (tj. po ulicama ili predgrađima) te je svojevrsan pregled urbanizacije Varaždina. Istražujući specifičnosti potvrđenih antroponimijskih formula, autorica se posebno osvrće na prezimena motivirana nazivima zanimanja i ustanovljuje da ona čuvaju spomen na brojne obrtnike i majstore danas već zaboravljenih vještina, a uspoređujući antroponimijske formule muškaraca i žena, iščitava pravne statute nositeljā početkom 16. stoljeća. Taj je prikaz raznovrsnosti i razvoja antroponimijskih formula u razdoblju koje je prethodilo ustaljivanju prezimena zapravo uvod u sustavnu onomastičku analizu prezimena od prvoga poznatoga popisa Varaždinaca (1520.) do kraja 20. stoljeća.

U najopsežnijem, šestom poglavlju, autorica temeljito i detaljno dijakronijski analizira petstoljetni korpus varaždinskih prezimena. U opisu oblikovanja prezimenskoga korpusa autorica navodi da varaždinskim prezimenima smatra prezimena nositelja nastanjenih u Varaždinu u istraženom razdoblju. Taj korpus eksperpirala je iz mnoštva vrela nastalih od 16. do 20. stoljeća – primjerice, povijesnih povelja i drugih dokumenata, popisā stanovništva, matičnih knjiga, zapisnikā gradskoga poglavarstva i sl. Pohvalna je, posebice u filološkom kontekstu, vjerodostojnost građe – pouzdan zapis prezimēnā izvornom grafijom. Svako je stoljeće istraženoga razdoblja prikazano u zasebnom potpoglavlju (na temelju niza vrela). Metodologija obrade i prikaza prilagođena je upravo znanstvenoj, antroponomastičkoj perspektivi – tako se u fokus stavljaju tvorbene i motivacijske specifičnosti, neovisno o tipu prikaza. Naime, građa je u svakom potpoglavlju prikazana najprije „rječnički” – uz izvorni prezimenski lik navodi se transkripcija, tvorbeno analiza, etimološke napomene te eventualna upozorenja na kontinuitet. Slijede tablična tvorbeno-motivacijska klasifikacija te osvrt na građu, npr. u sklopu motivacijske analize prezimēna motivirana osobnim imenima preciznije se razvrstavaju prema tipu osobnoga imena, prezimēna motivirana nadimcima prema značajkama na koje upućuju itd. U sklopu tvorbeno analize preciznost je postignuta grupiranjem primjera nastalih dodavanjem različitih sufikasa. Osvrti redovito sadržavaju i grafikone s udjelima pojedinih skupina, usporedbe sa stanjem u prethodnim stoljećima. Zanimljiva su tema i židovska prezimena (npr. *Blau, Ernst, Glauber, Hirsch, Leicht, Löwy, Moises, Mosinger, Weiss*), kojima autorica posvećuje zasebno potpoglavlje šestoga poglavlja knjige.

Korpus istraživanoga razdoblja (16. – 20. stoljeće) sadržava ukupno 1617 prezimēnā. Dok je tu kompleksnost autorica u šestom poglavlju raslojavala, u sedmom se poglavlju odlučila za sintezu. Rezultati doneseni za svako stoljeće tu se usustavljaju, uspoređuju se te pregledno (grafički i tablično) i statistički komentiraju. Tako se, primjerice, utvrđuje da je u ukupnoj prezimenskoj građi najviše prezimena nadimačkoga postanja (30 %, npr. *Cherny, Plantak, Rogina, Szinkovich*), a slijede prezimena motivirana osobnim imenom (29 %, npr. *Bartolić, Ianesich, Mickawich, Perkho, Thomek*), nazivom zanimanja (17 %, npr. *Biškup, Faiifar, Kolarich, Kraly, Pintarić*) te riječima koje odražavaju podrijetlo (15 %, npr. *Bedekovich, Megyimorcz, Posgay, Purgar, Slunjski, Zadravec*). Uzevši u obzir tvorbeni kriterij, autorica zaključuje da u ukupnoj građi prevladavaju sufiksna prezimena – tvorena onimizacijom i tranسونimizacijom (49 %, npr. *Furjan, Gašpar, Habijan, Škender, Vuk, Golub, Medved, Puklavec, Biškup, Car, Kovač, Pajtak, Belaj, Hranj, Novosel, Posavec*), dok je u sufiksnoj tvorbi najplodniji sufiks *-ić* (55 %), a zatim slijede sufiksi *-ović/-ević* (24 %), *-ec* (9 %), *-ek* (8 %), *-ak* (3 %) i *-ac*. U posebnim potpoglavljima ovoga poglavlja osvrće se autorica i na prezime *Horvat* u Varaždinu, kao i na druga prezimena motivirana etnonimom

Hrvat, interpretira ženska prezimena (tvorena sufiksima, npr. *Czasichka*, *Laczko-vicza*), dvostruka prezimena sa sastavnicom *aliter* (npr. *Zmok aliter Chaffich*) te autohtona varaždinska prezimena. Autorica autohtonim prezimenima smatra ona koja udovoljavaju trima kriterijima: 1) pojavljuju se u najmanje trima stoljećima te se njihov kontinuitet može pratiti i u 20. stoljeću, 2) na popisu iz 1948. godine ta prezimena zabilježena su s najmanje 30 nositelja u barem jednom naselju varaždinske okolice, 3) prvi su put potvrđena već u 16. stoljeću. Građa obuhvaća 27 prezimena koja ispunjavaju sve kriterije (*Biškup*, *Bregović*, *Brlek*, *Cafuk*, *Flajšman*, *Herceg*, *Horvat*, *Horvatić*, *Hrženjak*, *Ivančić*, *Kolar*, *Kolarić*, *Kovač*, *Kovačić*, *Kranjčić*, *Kranjec*, *Lacković*, *Lončarić*, *Međimorec*, *Novak*, *Novoselec*, *Plantak*, *Ribić*, *Šantek*, *Vrbanec*, *Vrček*, *Zagorec*).

Izrazito je relevantan rječnik 77 prezimena koja se kontinuirano pojavljuju u varaždinskom prezimenskom sustavu od 16. do 20. stoljeća, izdvojen zasebno kao Prilog 1 (u 14. poglavlju), iza Zaključka, Popisa izvora i literature, Popisa tablica, Popisa grafikona, Popisa slika i Popisa karata. Premda je koncipiran tako da se nadovezuje na antroponomastičku studiju, funkcionira i samostalno. Rječnik je oblikovan sustavno i pregledno, a pri odabiru posebne metodologije i specijaliziranih načela leksikografske obrade građe – uvjetovanih prirodom prezimena (ona su sociolingvistički znakovi) – autorica se oslanja na načela iz knjige *Međimurska prezimena* Anđele Frančić. Rječnički članak sadržava natuknicu – prezimenski lik, motivacijsku i tvorbenu analizu, broj nositeljâ prezimena i broj domaćinstava prema popisima iz 1948. i 2001. godine, zapise prezimena u grafiji razdoblja u kojem je zabilježeno (tj. povijesne potvrde) te podatke o nositelju toga prezimena iz razdoblja u kojem je zabilježeno. Konkretno, rječnik počinje prezimenom *Antolović*, motiviranim osobnim imenom, te za nj čitamo da se u proučenim dokumentima pojavilo 1620. godine, no zanimljivo je da već u vrelima iz 16. stoljeća pronalazimo inačicu *Antilovich*. Najčešće hrvatsko prezime *Horvat*, motivirano etnonimom, dakle riječju koja odražava podrijetlo, u Varaždinu je potvrđeno 1520. godine, a 2001. u tom je gradu imalo 398 nositelja. Rječnik završava prezimenom *Županić*, motiviranim nazivom zanimanja, koje je u varaždinskim vrelima zabilježeno 1587. godine.

Među priloge dr. sc. Hranj uvrstila je i izrazito preglednu tablicu s abecednim popisom svih prezimena i napomenama o stoljećima u kojima su potvrđena.

Dok je autorica monografiju zaključila isječcima iz recenzija, životopisom te sažetcima na hrvatskom i engleskom jeziku, ja ovaj prikaz zaključujem pohvalama. Poznato nam je da je prezimenski korpus Republike Hrvatske u svojoj ukupnosti s jedne strane izrazito bogat i raznolik, a s druge strane poprilično neistražen (pa su i kvalitetni sustavni antroponomastički opisi malobrojni). O prezimenima sjeverozapadnih (kajkavskih) hrvatskih područja vrlo se malo pisalo (istaknimo ovdje knjige *Međimurska prezimena* Anđele Frančić (2002.) i *Prezimena*

potkalničkoga prigorja Krunoslava Puškara (2021.)). Budući da ni varaždinska prezimena do sada nisu sustavno i sveobuhvatno istražena niti antroponomastički interpretirana, monografija *Varaždinska prezimena: Pregled mijena prezimenskoga sustava i onomastička raščlamba – od prve pojave prezimena u Varaždinu do kraja 20. stoljeća* dobrodošao je i relevantan prinos boljemu poznavanju i razumijevanju te antroponimijske kategorije. Pedantna analiza, temeljena ponajprije na dijakronijskoj perspektivi, potvrđuje teorijske tvrdnje o prezimenima kao potvrdama pripadnosti određenom kulturnom i nacionalnom prostoru, ističe specifičnosti ovoga konkretnoga prezimenskoga sustava (naročito s obzirom na motivaciju i tvorbu), a omogućuje i usporedbu rezultata ovoga istraživanja s rezultatima istraživanja prezimenskoga fonda drugih do sada obrađenih hrvatskih područja (a dugoročno i s ukupnim hrvatskim prezimenskim fondom). Prikupivši građu te ju uzorno antroponomastički obradivši i leksikografski predstavivši, autorica ju je trajno sačuvala od zaborava – kao jezičnu i izvanjezičnu baštinu, što je posebno važno u kontekstu postupnoga nestajanja pojedinih prezimena (kao posljedice mnogih društvenih pojava, među ostalim, depopulacije).

Ovim je djelom autorica svoju znanstvenu znatiželju i rezultate svojih istraživanja prenijela zainteresiranoj publici. Udovoljavajući znanstvenim, antroponomastičkim kriterijima, ono će biti pouzdano i relevantno jezikoslovcima (ponajprije (antrop)onomastičarima, etimolozima, dijalektolozima, kontaktolozima i stručnjacima za povijest jezika), ali i drugim znanstvenicima koji se služe antroponimijskom građom. S obzirom na to da je imenska (dakle i prezimenska) građa svojim popisom i zastupljenošću unikatna posebnost svakoga pojedinoga područja, ova će knjiga biti vrlo korisna i lokalnoj zajednici – Varaždincima, ujedno i nositeljima prezimena obrađenih u njoj. Stoga sve pozivam da sami u nju zavire kako bi se detaljnije upoznali s bogatstvom sadržaja koje je bilo potrebno komprimirati u prikaz ograničena opsega.

Knjiga *Varaždinska prezimena* zasigurno će poslužiti kao oslonac svima koji se budu bavili istraživanjem hrvatskih prezimena, ali i autorici samoj kao poticaj za daljnja istraživanja te za otkrivanje novih, do sada nepoznatih ili neopisanih pojedinosti o varaždinskoj antroponimiji. Dok nove rezultate nestrpljivo iščekujemo, na objavljenoj knjizi od srca čestitamo!

Joža Horvat